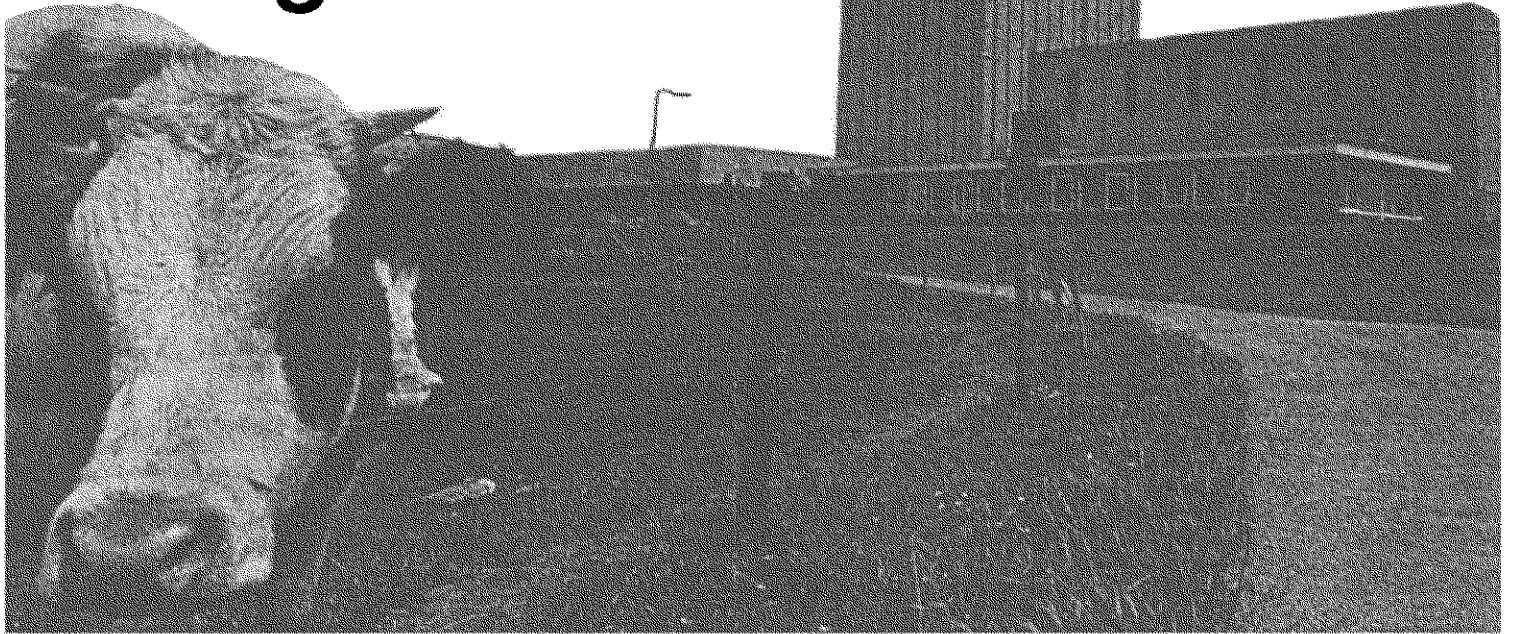

Nucleaire vakidioten en een integer stralingscontroleur

Kerncentrale Dodewaard:
begrip radiologisch werker verkracht

De kritische bezinning op kernenergie in de Nederlandse publiciteit is op gang gezet door de stralingscontroleur Theo van Waas. Hij werd vorig jaar ontslagen bij de kerncentrale in Dodewaard en is er ondanks 50 sollicitaties nog niet in geslaagd ander werk te vinden.

Om een uur of twaalf lopen we door de uiterwaarden van de Waal bij Dodewaard. Een werkelijk schitterend landschap. Hoog opgeschoten gras, fluitekruid en boterbloemen staan er in de ogen van een eenvoudige stadsbewoner onwaarschijnlijk weelderig bij, boven ons een weldadige voorjaarszon en het feestelijke geluid van honderden opgetogen vogels. We naderen een greppel met daarlangs een rij reusachtige wilgen en Theo van Waas vertelt trots hoe hij met zijn vrienden van de „Werkgroep Natuurbehoud en Milieubeheer Midden-Betuwe” probeert de eeuwenoude bomen voor afsterven te behoeden.

Op een zaterdagochtend zijn ze erop uit getrokken om alle zware takken af te kappen, omdat de wilgen anders uit elkaar vallen. De vooruitzichten zijn gunstig: tientallen groene spruiten aan de rand van de snijvlakken getuigen van nieuwe levenskracht. Hij hoopt de bevolking van Dodewaard zo bewust te maken van de natuurlijke rijkdom die dit land, eigendom van graaf Schimmelpenninck, vertegenwoordigt. Want op de tekentafels van de „Arnhemse instellingen”, de samenwerkende elektriciteitsbedrijven, liggen de plannen al klaar om dit stukje Hollandse schoonheid te laten verdwijnen onder de waterspiegel van een koelmeer voor een nieuwe energiecentrale. We lopen verder, tegen een flauwe helling op. Bovengekomen zien we de 50 Megawatt kernenergiecentrale Dodewaard levensgroot voor ons liggen, een grijze hoekige constructie met veel blinde muren en een hoge schoorsteen. Het is het bedrijf waar Theo van Waas ruim vier jaar van zijn leven heeft doorgebracht, van 1 januari

1968 tot 9 maart 1972.

Die laatste middag werd hij om kwart over drie bij de bedrijfsleiding ontboden. De personeelschef van de „Arnhemse instellingen” deelde hem kort en goed mee dat hij ontslagen was. Geen discussie, als hij niet akkoord ging moest hij dat maar tegen de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau gaan vertellen.

Tussen twee man in werd hij naar zijn kamer gebracht om zijn persoonlijke bezittingen op te halen. Een hield buiten de wacht, de ander keek toe bij het inpakken. Vervolgens ging het, steeds onder het wakend oog van zijn beide begeleiders, rechtstreeks naar de uitgang. De taxi, door de bedrijfsleiding besteld, stond al klaar om hem verder af te voeren.

Voor de laatste keer van zijn leven passeerde hij die middag in maart '72 het hek van de kerncentrale. Officieel zou hij pas per 1 juli ontslagen worden, maar de toegang tot het terrein was hem door de bedrijfsleiding met onmiddellijke ingang, verboden, als was hij 'n staatsgevaarlijke saboteur. Ruim 'n jaar en meer dan 50 sollicitaties later is Theo van Waas nog steeds werkloos. Hij is begrijpelijkerwijs verbitterd geraakt en lijdt onder de, even begrijpelijke, spanningen in zijn gezin. „In het begin was mijn vrouw het helemaal met me eens.

Ze realiseerde zich niet dat die werkloosheid zo lang zou kunnen duren. Ik trouwens ook niet. Nu zegt ze dat ik me als vader van drie kinderen beter een beetje koest had kunnen houden en dit soort riskante dingen aan een vrije jongen over had moeten laten. Dat is toch menselijk?”

Want Theo van Waas is het eerste duidelijke voorbeeld in Nederland van wat Ralph Nader een „whistle-blower” noemt: iemand, die, met gevaar voor zijn eigen bestaanszekerheid, uit gewetensnood informatie openbaar maakt over gevaarlijke praktijken in het bedrijf waar hij werkt. Ir. R. van Erpers Royaards, directeur van de „Arnhemse instellingen” en van de N.V. Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland (GKN) die „Dodewaard” exploiteert, formuleert de ontslagreden kortweg als: „het verstrekken van inlichtingen aan een journalist”.

Theodorus Johannes van Waas wordt '6 juni 1936 in Arnhem geboren. Hij is de enige zoon van een katholieke groothandelaar in textiel en voorbestemd zijn vader in het familiebedrijf op te volgen. Hij loopt de ulo af, daarna de Handelsavondschool, haalt de diploma's nodig voor de textielhandel en gaat op zijn 17de in de firma van zijn vader werken. Maar de zaken gaan niet goed en in 1960, twee jaar voor het bedrijf definitief geliquideerd zal worden, besluit Theo zijn eigen weg te zoeken. Hij laat zich op het arbeidsbureau testen en komt als laboratorium-assistent terecht bij de KEMA, het research-instituut van de „Arnhemse instellingen”.

Overdag werkt hij aan de KEMA Suspensie Test Reactor, het nucleaire troetelkind van Van Erpers Royaards' collega prof. Went, en 's avonds gaat hij naar de analistenschool. Maar hij zakt voor het examen en zal daarna alleen het PBNA-diploma chemisch laborant en het (laagste) A-diploma van de cursus Ioniserende Straling halen.

Whistle blower Van Waas: succesvolle actie

In '66 wordt hij overgeplaatst naar de Gezondheidsbeschermingsdienst van de KEMA en per 1 januari '68 gaat hij in de centrale van Dodewaard werken, waar hij na enige tijd full-time medewerker van de Stralings Controle Dienst (SCD) wordt. Die functie, stralingscontroleur als tweede man naast de chef van de SCD, zal hij tot 9 maart '72 blijven vervullen.

In elke industrie bestaat tussen veiligheidscontrole en bedrijfsleiding een sluimerend conflict: strakke veiligheidsmaatregelen kunnen immers licht een belemmering vormen voor een soepele voortgang van de produktie. In een kernenergiecentrale, waar met grote hoeveelheden onvoorstelbaar gevaarlijk radio-actief materiaal wordt gewerkt, is dit probleem extra nijpend.

Belangentegenstelling

Vanwege de voortdurend op de loer liggende belangentegenstelling tussen de zorg voor de gezondheid van de werknemers en de „economische overwegingen” van de bedrijfsleiding is een zo onafhankelijk mogelijke positie van de Stralings Controle Dienst in een kerncentrale van het grootste belang. In België is het voorschrift dat de SCD volledig losstaat van het nucleaire bedrijf en een status heeft, enigszins vergelijkbaar met die van een onafhankelijk accountantsbureau.

De structuur die Theo van Waas begin '68 in Dodewaard aantreft, is heel wat minder overzichtelijk. „De SCD staat onder directe verantwoordelijkheid van de bedrijfsleiding,” bepaalt een per 31 januari '68 vastgestelde regeling van „Organisatie, Taken en Instructies voor de SCD”.

Maar verderop in het stuk wordt deze gezagsverhouding weer enigszins ondergraven. Als de bedrijfsleiding naar het oordeel van het hoofd der SCD „niet voldoende rekening houdt met zijn adviezen inzake stralingsveiligheid en er zich enig gevaar zou kunnen voordoen is hij verplicht hiervan onverwijld de directie van de GKN te verwittigen”. Bovendien is het SCD-hoofd gerechtigd op elk moment rechtstreeks contact op te nemen met de GKN-directie.

Alsof de regeling nog niet dubbelzinnig genoeg is, volgt per 18 oktober '68 een aanvullende GKN-instructie betreffende de stralingsbescherming in Dodewaard. Beide

stukken samen definiëren een structuur waar vrijwel geen touw meer aan vast te knopen valt.

Volgens de nieuwe instructie is de bedrijfsleider van de centrale nu plotseling ook het hoofd van de SCD, zodat hij (zie boven) zichzelf moet adviseren inzake stralingsveiligheid en de GKN-directie moet waarschuwen zodra hij onvoldoende rekening houdt met zijn eigen adviezen...

Onder het SCD-hoofd-annex-bedrijfsleider functioneert nu een chef van de SCD en daaronder weer Theo van Waas. Bij verschil van inzicht tussen SCD-hoofd en SCD-chef wordt door een van hen of door beiden de hulp ingeroepen van een gezondheidsfysicus van de KEMA. En pas als tussen deze fysicus en het SCD-hoofd-annex-bedrijfsleider geen overeenstemming mogelijk blijkt, wordt het geschil geregeld in overleg met de GKN-directie.

De visie van de chef van de Stralings Controle Dienst, die de dagelijkse verantwoordelijkheid voor de gezondheid van de werknemers draagt, speelt in dit stadium dus geen enkele rol meer. Hij mag zelfs niet buiten de bedrijfsleiding om in contact treden met de GKN-directie. Met andere woorden: het enige duidelijke element in de organisatie van de SCD te Dodewaard is het ontbreken van elke autonome bevoegdheid voor deze dienst.

Lachertjes

Drs. H. W. Julius van de Nederlandse Vereniging voor Stralingshygiëne, die we verderop in dit verhaal nog nader tegen zullen komen, levert tijdens de Tweede Kamer-hoorzitting over het kernenergiebeleid op 14 september '72 impliciet zware kritiek op de Dodewaardse SCD-structuur: „In de stralingscontroledienst dient op zijn minst een persoon aanwezig te zijn die een volwaardige tegenspeler is van de bedrijfsvoering, zodat bij het afwegen van de — binnen de wettelijke norm — te geven doses tegen het bedrijfsbelang, de belangen van het individu voldoende gewicht krijgen”.

Drs. Julius snijdt daarmee het kernpunt van de moeilijkheden in Dodewaard aan: hoe interpreteer je de limieten voor de stralingsbelasting van het personeel in de centrale? De bedrijfsleiding is geneigd die limieten (b.v. 5000 millirem per jaar en

3000 millirem per kwartaal voor „radiologische werkers”) niet te beschouwen als uiterste grenzen waar je liefst zover mogelijk onder moet blijven, maar als hoeveelheden straling waaraan je het personeel zonder bezwaar kunt blootstellen.

In de beleving van Theo van Waas: „Op de cursus Ioniserende Straling leer je allerlei normen, 2,5 millirem per uur en 100 millirem per week als gewenste bovengrenzen. Als je dan bij een kerncentrale gaat werken, zie je dat dat lachertjes zijn. Soms kregen mensen hun maximale kwartaaldosis van 3000 millirem binnen een uur te verwerken.”

„Eens in de negen maanden is er een stop om de brandstof te vervangen en zonodig reparaties uit te voeren. Dat zijn werkzaamheden die door vier of vijf man uitgevoerd kunnen worden, maar vanwege de stralingsbelasting moesten daarvoor soms wel dertig werknemers van buiten worden aangetrokken.”

Weinig

„Voor dat soort geleende arbeiders is de normale norm 500 millirem per jaar, maar dat bleek al gauw te weinig. Wat deed de bedrijfsleiding? Die ging bij het districts-hoofd van de arbeidsinspectie aanvragen om geleende arbeiders 1500 in plaats van 500 millirem te mogen geven. En toen dat nog niet eens voldoende bleek, nou, dan maar radiologische werkers ervan maken!”

„Die mensen werden 's ochtends aangevoerd, bijvoorbeeld van Rijn-Schelde uit Vlissingen. Dan werden ze zogenaamd medisch gekeurd om radiologisch werker te worden, dan kregen ze een voorlichting van een half uur en dan moesten ze op het bankje gaan zitten tot ze aan de beurt waren om in het radio-actieve gebied bestraald te worden, 3000 millirem in drie kwartier. Dan waren ze opgestookt. En dan weer wachten tot de volgende ploeg mensen er was.”

„Je kunt niet stellen dat de normen overschreden zijn. Maar ze zijn wel aan de ethiek van mijn beroep gekomen door het begrip „radiologisch werker” te verkrachten.”

Theo van Waas stond met zijn kritiek niet alleen. In een memo van december '70 somt drs. H. Wijker, hoofd van de KEMA-gezondheidsbeschermingsdienst, drie essentiële punten op, die uit de bestaande regelingen inzake stralingslimieten vallen af te lezen:

- „a) de dosis die een radiologische werker ontvangen zal moet zo gering mogelijk worden gehouden
- b) voor arbeiders die radiologische werkzaamheden verrichten mag een dosis van 3 rem per 13 opeenvolgende werkweken niet worden overschreden
- c) de toediening van een dosis van 3 rem ineens moet zoveel mogelijk worden vermeden.”

Zijn, in het licht van de praktijk te Dodewaard vernietigende, commentaar op de drie punten: „Het moet volgens de opvatting van de schrijver dezes als niet bonafide instelling tegenover de werknemer worden gezien indien men met punt b) in de hand punt a) als niet bestaand terzijde schuift”.

Drs. Wijker beperkt zich tot dit soort interne stappen die gezien de gang van zaken tijdens de stops van voorjaar '71 en januari '72 weinig effect sorteren. Iets verder gaan de achtereenvolgende chefs van de Stralings Controle Dienst F. J. van Werven en M. Ouwehand.

Van Werven neemt voorjaar '71 ontslag omdat zijn herhaaldelijk aandringen op uitbreiding van de SCD geen resultaat opleverde en omdat „bij de centrale in Dodewaard het delegeren van verantwoordelijkheden niet tot de sterkste zijde van de bedrijfsleiding behoort” (ontslagbrief, 28 april '71).

Zijn opvolger Ouwehand besluit eind '71 zijn voorlopig dienstverband niet in een vaste verbintenis om te zetten (wegens „een bestaande principieel verschil in opvattingen tussen hem en de bedrijfsleiding, over de technische uitvoering van de werkzaamheden”) en vertrekt eveneens.

Theo van Waas, die het met Van Werven slecht kon vinden („Hij was een beetje hautain, zéér erop gesteld dat hij „ing.” achter zijn naam mocht voeren. Dan zet ik „arb.” voor mijn naam, zei ik altijd tegen hem.”), speelt in '71 ook even met de gedachte om te vertrekken naar een Nijmeeg's laboratorium.

„Maar toen Van Werven wegging dacht ik: nou zat het wel beter gaan, en ben ik gebleven. Je had in Dodewaard werkelijk een functie, je had verantwoordelijkheid. In Nijmegen ging het allemaal om minimale hoeveelheden. Dat ik toen niet naar Nijmegen ben gegaan is het enige waarvan ik spijt heb.”

Wasmiddel

Op 12 februari '72 verschijnt in Elseviers Weekblad een paginagroot artikel van twee KEMA-medewerkers onder de kop „Kernenergie veel schoner dan al haar voorgangers”.

Theo van Waas: „Dat deed voor mij de deur dicht. Als kernenergie verkocht wordt als een wasmiddel. Dat stuk viel samen met het aflopen van de reparaties tijdens de stop van januari '72 en die reparaties hadden mij doen inzien wat voor problemen er aan kernenergie verbonden zijn. Ik wist nu dat kernenergie de meest vervuilende vorm van energieopwekking is die er bestaat. We hadden in Dodewaard nauwelijks ernstige problemen gehad en toch waren er al de grootste moeilijkheden bij reparatie en controle. Ik vroeg me af hoe het moest gaan als er werkelijk iets ernstigs gebeurde.”

Half februari '72 zoekt Theo van Waas contact met Hans Friedeman, redacteur wetenschappen van de Volkskrant. Ze spreken af dat hij Friedeman informatie zal leveren voor een kritisch artikel. „Het zou niet over Dodewaard gaan maar over kernenergie in het algemeen”.

Theo van Waas weet dat hij hiermee een riskante stap onderneemt, want na een uit Den Haag afkomstig bericht in de Volkskrant van 3 februari over een scheur in het reactorvat van Dodewaard had de bedrijfsleiding via het mededelingenbord nogmaals gewaarschuwd dat praten met de pers streng verboden is.

Maandagmiddag 6 maart rond kwart voor

één vertrekt een vrachtauto met radio-actief afval vanuit Dodewaard naar het Reactor Centrum Nederland in Petten. De chauffeur merkt dat zijn wagen onderweg door een andere auto wordt gevolgd en dat er een foto van het transport wordt gemaakt. Later op de dag worden zowel Dodewaard als Petten door de redactie van de Volkskrant opgebeld met vragen over het transport.

De bedrijfsleiding van Dodewaard gaat onmiddellijk op onderzoek uit en in de portiersloge wordt een kwartje gevonden, waaruit blijkt dat Theo van Waas die ochtend omstreeks elf uur bij de portier een gesprek heeft aangevraagd met een nummer in De Meern, dat de huisaansluiting van Hans Friedeman blijkt te zijn. Voor de bedrijfsleiding is de zaak daarmee rond, al weet Theo van Waas later aan de hand van verklaringen van Friedeman en zijn echtgenote aan te tonen dat er op dat moment in huize Friedeman niemand thuis was, zodat hij onmogelijk verbinding kan hebben gekregen.

Geen vuiltje aan de lucht

Waarom hij het nummer van Friedeman aanvroeg en wat zich die maandag precies heeft afgespeeld, wil Theo van Waas ook nu liever niet vertellen. „Eén slachtoffer is toch voldoende?” en „Petten heeft ook zijn critici” zijn de enige dingen die hij kwijt wil.

Pas nadat Theo van Waas donderdagmiddag 9 maart op de hierboven beschreven elegante wijze de centrale uit is gezet, gaat hij samen met Friedeman serieus aan het werk. Dat resulteert in een uitvoerige publicatie in de Volkskrant van 16 maart '72 („Gevaar dreigt in kerncentrale”), waarmee de stoot wordt gegeven tot de kritische bezinning op de kernenergie die zomer '72 op gang komt.

In dat opzicht heeft Theo van Waas succes met zijn actie; een succes dat nog versterkt wordt als de Dodewaard-centrale op 15 mei '72 voorlopig moet worden gesloten, minder dan een maand nadat de regering op vragen uit de Tweede Kamer heeft verzekerd dat er in Dodewaard geen vuiltje aan de lucht is.

In zijn persoonlijk leven zijn de gevolgen minder plezierig. Het Gemeenschappelijk Administratie Kantoor weigert in eerste instantie Theo van Waas W.W. uit te keren (hij is immers „door eigen schuld” werkloos). Pas in oktober '72, nadat hij drie maanden zonder uitkering heeft gezeten en in arren moede zelfs De Telegraaf heeft moeten bezorgen, wordt die weigering herroepen door ingrijpen van een hoofdbestuurder van zijn vakbond de ABVA.

Minister Boersma ontziet zich niet op 21 juni '72, tijdens een vergadering van de kamercommissie voor de kernenergie over „Dodewaard”, enkele door zijn ambtenaren opgetikte beledigingen aan het adres van Theo van Waas te lanceren: „Behalve dat deze man bijzonder moeilijk was in zijn contacten met de chef van de SCD was zijn houding tegenover het andere personeel vaak afkeurenswaardig”, en: „Type-rend voor Van Waas was ook een demonstratieve geldingsdrang door de vaten van

grote hoogte te laten vallen waarbij dan wel eens een deksel lossprong, daarmee bewijzend dat hij toch gelijk had”.

Twee trappen naar een underdog, die later in getuigenverklaringen onder ede zullen worden ontzenuwd (bedrijfsleider Wol-dringh over de vaten-kwestie: „Ik weet niet waar dit verhaal vandaan komt. Ik ken dit verhaal ook niet.”), maar die door minister Boersma tot nog toe op geen enkele manier zijn herroepen.

Menselijk aspect

Op vier dagen in de eerste drie maanden van dit jaar, ten slotte, behandelt een commissie van beroep het klaagschrift van Theo van Waas tegen zijn ontslag. Een van de drie commissieleden is de eerder geciteerde drs. H. W. Julius van de Vereniging voor Stralingshygiëne, maar wie het „bindend advies” van de commissie doorleest vraagt zich af wat zijn bijdrage aan deze 14 pagina's juristerij is geweest.

Voor de commissie is de zaak doodsimpel: klager betwist de door de GKN aangevoerde ontslaggronden, zodat op hem „de bewijslast rust dat deze gronden zich in werkelijkheid niet hebben voorgedaan”. Na de bewijslast aldus te hebben omgedraaid (de GKN hoeft nu niet meer te bewijzen dat Theo van Waas op 6 maart Hans Friedeman heeft ingelicht, maar Theo van Waas moet aantonen dat hij dat niet heeft gedaan — een heel verschil), kost het de commissie verder weinig moeite om Theo van Waas' klacht op alle punten af te wijzen of niet-ontvankelijk te verklaren.

ABVA-districtsbestuurder E. Knol, die voor de commissie als gemachtigde van Theo van Waas optrad, ziet na het „bindend advies” geen mogelijkheid voor verdere stappen meer. „Ik had gehoopt dat de commissie zou zeggen: we zijn bezig met een onveilig aspect, hier is een vent van de beveiliging die er moeite mee heeft en die kennelijk geen mogelijkheid heeft gezien dat binnen het bedrijf te ventileren. Laten we nu eens gaan kijken hoe we die tegenstelling tussen bedrijfsvoering en beveiliging in de toekomst kunnen voorkomen. Dan was de zaak via overleg opgelost. In plaats daarvan hebben ze het puur formeel afgehandeld. Het menselijke aspect is in deze zaak nergens, nergens, nergens.”

De verdommenis in

„Wat mij het meest aan het hart gaat is dat een vent als Van Waas, die volgens mij de integerste van allemaal was, nu het slachtoffer is geworden. Hij is dan misschien moeilijk om mee om te gaan en hij heeft dan misschien een verkeerde weg gekozen, maar hij deed het allemaal om de controle te verbeteren. Terwijl zijn twee vroegere chefs die gezegd hebben: wat ons betreft kan de hele zaak barsten, en die gewoon weg zijn gegaan, nu geen enkel probleem hebben.”

„Ik ben bitter teleurgesteld dat menselijke verhoudingen binnen een bedrijf niet op menselijke wijze worden bekeken. Dat het niemand van die nucleaire vakidioten iets kan schelen of een man daardoor de verdommenis indraait of niet.” ☹

Bert Vuijsje